

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

POLITICAL CORRECTNESS - PC

MULTIKULTURALIZMUS AZ AMERIKAI EGYETEMEKEN

A *Dissent*, az amerikai baloldali liberálisok – a köztiszteltben álló Irving Howe tavalyi halála óta Mitchell Cohen és Michael Walzer szerkesztésében megjelenő lapja, figyelemre méltó könyvkritikai rovata mellett újabban folyóirat-kritikai rovatot indított.

A '94 tavaszi számában Dennis Wrong, a szerkesztő bizottság tagja a *Partisan Review*nek esik neki, mégpedig nem is akármilyen témában. A sértődött érzékenység szenvedélyessége a beavatatlank számára is jelzi, hogy itt valaminek a kellős közepébe nyúltak. „Kultúrháború”, így emlegetik a multikulturalizmusról a bal- és a jobboldal, a liberálisok és a konzervatívok között néhány éve zajló, elmérgesedő vitát, amely a kommunizmusról szóló vita helyébe lépett, a megosztott amerikai értelmiségi élet első számú toposzaként, kulturális kódjaként. *PR on PC – a Dissent* vádiratának a címe. A *Partisan Review* (PR), ez a, mondjuk „középkonzervatív” lap, a *Commentary*tól innen, a *New York Review of Books*on túl, '93 őszi számát teljes egészében a *Political Correctness*-ről (PC) rendezett konferencia anyagának szentelte. A *Political Correctness* kifejezés három éve terjedt el, egyesek szerint a szofisztikált baloldal önironikus találmányaként, mások szerint a jobboldal által használt megbélyegzés. Akár így, akár úgy, a sztálinista „vonalasságra” utaló kifejezés – mozaikszó formában, úgy is mint „písz” néhány éve megkerülhetetlen az amerikai értelmiségi társalgásban.

Dennis Wrong, aki már egyébként is pikkelt a *Partisan Review*ra (Daniel Bell-lel, Leon Wieseltierrel [*The New Republic*] és Susan Sontaggal együtt az iráni contra botrány kapcsán már hét éve mindennemű kapcsolatot megszakított a lappal), most aztán levonja a végső konzekvenciát: a *Partisan Review* az utóbbi években egy-

re jobban hasonlít a *New Criterion* és a *Commentary* (neokonzervatív lapok) negyedévenkénti mellékletére.

A vagdalkozásnál is érdekesebb azonban maga a jelenség, a PC, a *Political Correctness*, amellyel az egyetemi campusoknak és egyéb intézményeknek a multikulturalizmus jegyében tett erőfeszítéseit ironikusan, vádlón vagy önérzetesen jelzik. Ide tartozik a „helyes beszéd” (speech code), amellyel a régebben diszkriminált áldozati csoportokat, úgy is mint nők, feketék, bocsánat, afrikai amerikaiak, homoszexuálisok stb. illetni kell, az érdekükben „átalakított kánon” („revised canon”), a hagyományos tanrend és kötelező irodalom elvetése és a „megerősítő eljárás” („affirmative action”), a különböző kvótákban megnyilvánuló mechanikus egyenlősítési törekvés. Minden jelentősebb amerikai napilapban és folyóiratban cikkek özöne jelenik meg a PC-ről, nevetségessé teszik nyelvi puritanizmusát, és kifejezik aggodalmukat a First Amendment, vagyis a szólásszabadság megsértése miatt. Könyvtárnyi irodalom jelent meg a témáról. A konzervatív Dinesh D'Souza *Illiberal Education* című könyve a radikális demokratikus követelések hatására az egyetemek összeomlását jósolja, a liberális Arthur Schlesinger, JR: *The Disuniting of America* című könyve a nemzeti identitást félti a kisebbségek öntudatosodásától, Nat Henthoff *Free Speech for Me – But Not for Thee* című könyvében a liberális szerző a liberális intoleranciától óvja Amerikát. A fontosabbak között említhetjük az ugyancsak liberális Robert Hughes *Culture of Complaint* című bestsellerré vált művét.

Dennis Wrong e publikációs áradat miatt talán jogosan elcsépeltnek, lejárnak tartja a PR szerinte a konzervatívoktól sérelmesen túlerepresentált konferenciáját. Ha azonban az ember az utóbbi években nem követte közvetlen közelből az amerikai sajtót, nem tanított vagy tanult amerikai egyetemen, nincs alkalmunk, hogy a könyökén jöjjön ki a téma. Hasznos és értelmes összefoglaló kurzusban vehet részt Amerika legújabb antiintellektuális hullámáról, ha végigolvassa az inkriminált *Partisan Review* számot, amelyben huszonhét szerző

szerepel. Közülük jó néhány valóban konzervatív, mint például Hilton Kramer és Roger Kimball a *New Criterion* szerkesztői vagy William Phillips a *Partisan Review* szerkesztője és sokan mások, akik közül egyesek nagyobb retorikai heveséssel: „PC egyenlő liberálfasizmus” (Kramer), „veszélyezteteti a nyugati hagyományokat” (W. Phillips), „a modern egyetem autonómiát” (Brigitte Berger), „kultúránk integritását” (Ronald Radosh) – mások éleslátó szellemességgel elemzik és ellenzik a jelenséget. Kimball és Kramer nem átalítja a Clinton-adminisztrációt PC-retorikával vádolni – háborog Dennis Wrong. Nem hiányoztak azonban a konferenciáról a liberális szerzők sem, például az egyik legértelmesebb írás szerzője, John R. Searle filozófus, valamint Diane Ravich, közoktatási szakértő és Morris Dickstein, a City University Center for the Humanities igazgatója. Ők is kritizálják a PC-t, de igyekeznek kiemelni a vitát a betokosodott jobb- és baloldali dichotómiából, amelyben a partikularizmus kritikáját jelen esetben a jobboldal sajátítja ki. A konzervatívok sokáig monopolizálták a PC-kritikát, annak minden bűné a liberálisokra kenték. A liberálisok pedig csak lassan eszmélkedtek; egy részük mindmáig csak a PC túlzásaitól határolta el magát, hiszen a PC a liberális egyetemeken terjedt, a baloldal szókinccsével él, és legalábbis látszólag, a gyenge kisebbségek védelmével a baloldal értékeit képviseli. Eltelt egy kis idő, míg egyes liberálisok is rájöttek, hogy a PC „multikulturalizmus” tulajdonképpen „monokulturalizmust”, a PC „sokféleség” (*diversity*), „egyformaságot”, az etnikai és egyéb csoportok tisztaságát, az „önérzetesedés” pedig „szeparatizmust” jelent. Morris Dickstein és Eugene Goodheart (a Brandeis Egyetem irodalomtanára) a konzervatívok vagdalkozására hangsúlyozza, hogy van már liberális PC-kritika, és fel is sorolnak néhányat az újabban megjelent publikációk közül: John Searle és Frederick Crews a *NRB*-ben, Irving Howe és C. Vann Woodward a *New Republic*ban, Todd Gitlin a *Dissent*ben írt erről.

Mi ez az új mozaikszó, PC? Roger Kimball (aki már egy könyvet is írt a témáról: *Tenured Radicals: How Pot-*

ics has corrupted our Higher Education) leírásában PC-k azok „az öntudatos, nem dohányzó, ökológiai érzékenységgű, vegetariánus, feminista, nem rasszista, szandálos diákok és tanárok, akik viseltes hatvanas évekbeli radikalizmusukkal parádéznek az osztályban”. De nemcsak parádéznek. Az egyenlősítés morális hevületében, az eddig diszkriminált kisebbségek felemelése érdekében megszabják, büntethetően előírják a politikailag helyes gondolkozásmódot, nyelvet, viselkedést, megszabják a politikailag helyes tanrendet és olvasmánylistát, a kisebbségi diákok és tanárok politikailag helyes részvételi arányát az egyetemeken és természetesen annak definícióját, kik azok az elnyomott, „áldozati csoportok”, akiket támogatni kell.

A „speech codes”, a „kifejezési szabályok” azok az eufemizmusok, amelyeket a hátrányos helyzetűek érzékenységre tekintettel kell alkalmazni. A feketék afrikai amerikaiak, az alacsonyok vertikálisan kihívtak, a kövérek cirkumferálisan kihívtak (*challenged*), a fogyatékosok másképpen teremtetek (*differently abled*). Megjelent egy PC-szótár is, ki tudja, segédeszközként vagy viccből-e, amelyben például a prostituált helyes megnevezése „szexuális gondozó” (*sexual worker*). Mindez nemzeti komédia lenne, ha a PC-apparatszikok uralta egyetemeken vagy tanszékeken – egyre több ilyen van – nem járna a politikailag helytelen kifejezésért, viselkedésért vagy előítéletért fegyelmi büntetés, és ha a PC-zsargon nem szívtárgy volna be a zurnalisztikus köznyelvbe. Híressé vált a Pennsylvanai Egyetemen megesett „water buffalo ügy” (vizilóügy), amelynek során fegyelmi bizottság elé állítottak egy fehér hímnemű diákot (*white male*), mert lewaterbuffalózott két fekete nőnemű diákot, amikor éjjel kettőkor zajt csaptak az ablaka alatt. Magyarul szerencsére nehezen adható vissza a politikailag helyes nyelvezet, amelyre többek között a szexusra redukált *male* – hímnemű, *female* – nőnemű megkülönböztetés jellemző. A történet nyelvi vonatkozásain túl a PC elhatárolódását is jelzi, mégpedig nemcsak egy egyetemen belül, hogy Sheldon Hackneyt, aki a Pennsylvan-

nia Egyetem elnökeként a water buffalo incidenst végigelnökölte, Clinton kinevezte a National Endowment of the Humanities vezetőjévé.

A PC a minőségi különbségeket tévő kijelentéseket is büntethető előítéletnek tartja. „*Lookism*” az politikailag helytelen hit, hogy az egyik ember vonzóbb lehet, mint a másik.

A nőkkel való helyes viselkedési szabályokat is az a felfogás határozza meg, hogy a nő a nyugati fehér hímnemű civilizáció elnyomott, védelemre szoruló áldozatai. Az udvarlás ki van zárva, a bókolás, a kedveskedés, esetenként még a ránézés is molesztálásszámba megy, ami akár fegyelmi kizárással is járhat. A diáklányok bármilyen feljelenthetik a férfitanárt az erre a célra alkalmazott molesztálási ügyi dékánónél, aki nyomban jelenti a tanszékvezetőnek, az pedig maga elé idézi a bűnös férfit. Ha a vád alapján a gyanú „alaposnak” bizonyul, a szerződéses tanárt kirúgják, az állandó állásban lévőket macerálják. Bármilyen vád tárgya lehet. Michael Blumenthal író (jelenleg az ELTE angoltanára) mesélte, hogy amikor a Harvard Egyetemen írást (creativ writing) tanított, két alkalommal jelentették fel. Egyszer azért, mert meghívta szakdolgozóját, egy diáklányt ebédelni, másodszer pedig azért, mert egyik óráján, igaz, a tűzzel játszva, azt mondta, hogy a regényírásban többek között az a jó, hogy az ember olyat is leírhat, amit nern tenne meg, Dosztojevszij hősei például gyilkolnak. Az ő regényének tanár hőse meg lefeküdt egy diáklánnyal. Minden testi közeledés, amit nem előz meg verbális konszenzus, szexuális molesztálás. De még a verbális konszenzus sem nyújt kellő biztosítékot azoknak a mindenre elszánt hímneműeknek, akik mindezek ellenére ágyig jutnak a nőneművel, mert a nőnemű, ha nem érezte jól magát, vagy másnapra megbánta az egészet, sikerrel perelhette a hímneműt nemi erőszak miatt, mondván, nem tudott nemet mondani. A PC-fegyelmi és peres eljárásokban a „nem zörög a haraszt, ha nem fúj a szél” elv alapján ítéleznek.

A PC a multikulturalizmus nevében elveti és diszkriminálja a nyugati hagyományt, amely hívei szerint nem fejez ki egyetemes emberi értékeket.

A humán tudományok nyugati hagyományból építkező curriculumuma majdnem kizárólag európai és észak-amerikai szerzők, „dead, white, European male DWUM” (halott fehér európai hímneműek) műveit tanítja, és nagy civilizációs teljesítményeket, például az afrikai, ázsiai, vagy a női szerzőket majdnem egészen kihagyja. Nem elégednek meg a „kánon”, ahogy ők nevezik a klasszikus irodalmat, kiegészítésével, mert a halott fehér művei dekonstruktív elemzés nyomán rasszistának, imperialistának, szexistának, elitistának, patriarkálisnak és hegemonistának bizonyultak. A PC-szem felfedezi a szexizmust Rabelais műveiben, a kolonializmust Shakespeare drámáiban, a patriarkalizmust Jane Austine regényeiben. A PC-bürokraták cenzúrázzák a pornográfiát és más politikailag helytelen, elnyomó eszméket. Híveik, ha cenzúrázással vádolják őket, azzal védekeznek, a hatás számít, a többi csak finomkodás. Ha egy mű erőszakra buzdít, akkor ártalmas. A PC-cenzúra csak a magas kultúra termékeinek megítélésekor ilyen finnyás. A tévében, akármelyik csatornára kapcsolgat az ember, pucér nők és lángszóróval darabolt hullák. A tévétársaságok sérthetetlenek. Erősebbek, legalábbis egyelőre, mint az európai, fehér, hímnemű halottak.

Új kurzusokon, új tanszékeken – *women studies* (női tudományok), *lesbian studies*, *African American studies* – új kisebbségi tanszékvezetők és tanárok oktatják az áldozati kisebbségek tagjainak az áldozati kultúrát. A hagyományos XIX. századi francia irodalom helyett például *A nők elnyomása a XIX. századi francia irodalom domináns diskurzusában* című kurzust tartanak, női érdeklődőknek.

Amikor a PC riasztó vonásait számba veszi az ember, felmerül a kérdés, vajon mennyiben járult hozzá a „multikulturális” mozgalom a sokáig valóban diszkriminált kisebbségek emancipálásához. Köztudomású, hogy az amerikai „*melting pot*” „*wasp*” ideál asszimiláns ideológiája egészen a közelmúltig lenyűgözte a kisebbségeket ebben a nagyrészt kisebbségekből álló emigráns társadalomban. A brutális szegregációs időszak múltával is megmaradtak az

előítéletek. Az emigráns társadalom befogadta az új bevándorlókat, akiknek azonban meg kellett tanulniuk nyugton maradni és hasonlítani. Az más kérdés, hogy a bevándorlók, fejükben az amerikai álommal és az új élet optimizmusával, ezt szívesen is tették. Bizonyos szakmákból és karrierekből a kisebbségek (egészen a legutóbbi időkig) ki voltak zárva. Gary B. Nash, történész írja egyik tanulmányában, hogy a zsidóknak hogyan kellett harcolniuk az első világháború után, hogy helyet kapjanak az amerikai történészszakmában, amely a *wasp* brahminoknak volt fenntartva. Az ellenállás olyan nagy volt, hogy az American Historical Association elnöke még 1960-ban is így panaszkodott: „szakmánkba betört sok fiatal alsó-középosztálybeli idegen származású egyén [*Products of... foreign origins*, ez volt a *wasp* kód a zsidókra és az olaszokra], akiknek az érzelmei gyakran helyet kapnak a történelmi rekonstrukcióban.” Ma arra panaszkodnak a kollegák, hogy már egy rendes zsidóvicet sem lehet elmondani.

A hagyományos XIX. és XX. századi történészek rasszista afrikai kultúrafelfogásukkal rászolgáltak a korrekcióra. „Ha az emberiséget színük szerint akarjuk klasszifikálni, csak egyetlen fajt találunk, amely semmivel nem járult hozzá a huszonegy civilizáció közül egyetlenegyhez sem, és ez a fekete faj” – írta Arnold Toynbee ötven évvel ezelőtt. Kétségtelen, az ötvenes évek pasztorált idéző iskolai szöveggyűjteményei is változtatásra szorultak. „A nagy ház mögötti kis kunyhókban éltek a négerék. A fekete kisfiúk és -lányok örültek, ha a fehér kislányok odajöttek hozzájuk játszani. Volt egy idő, amikor sokan úgy gondolták, hogy rossz dolog a rabszolgaság. Mások, akiknek volt rabszolgájuk, dühösek lettek rájuk. Azt mondták, hogy a feketéknek jobb Amerikában, mint a vad Afrikában. Ez igaz is lehetett. A legtöbb rabszolga boldog és elégedett volt.” (*My Country, California*) Ma már elképzelhetetlen, hogy az efféle szöveg bekerülhessen egy tankönyvbe, a közgondolkodás is átalakult. Az utóbbi húsz évben a történészek is komolyan foglalkoztak az afrikai és az afrikai ameri-

kai kultúrával, jelentőségüket újraértékelték. A PC liberális kritikusai egy valódi multikulturalizmus jegyében elfogadják, sőt igénylik a „kánont”, a nyugati klasszikus tradíció kitégítését, fontos ázsiai, afrikai és női szerzők beemelését. De ragaszkodnak a klasszikus értékekhez, és hangsúlyozzák, hogy a kánon sohasem volt szent olvasmánylista, amelyre a teológiából kölcsönzött szó utal, hanem koronként változó, új meg új szerzőkkel gazdagodó tradíció. A liberális tanszékvezetők elismerik az „affirmative action” erőfeszítésének eredményeit. Egyre több kisebbségi diák kerül be az egyetemekre, és már egyre több közöttük a kiváló, értelmes, jó állásokra várományos hallgató. A feketék integrálódása az összességében gazdagítja az amerikai kultúrát. Az afrocentrikus pszeudotörténészek azonban nem elégednek meg a rasszista történefffogás revíziójával, az új kutatási eredményekkel. Az állítják, hogy az európai kultúra szőröstül-bőröstül Afrikának köszönheti létét, mert minden, a zsidóság, a kereszténység, a tudomány a feketék lakta Egyiptomból származik. Történelemszemléletük az úgynevezett „nem kanonikus tudáson és módszerekben”, és „nem a domináns forrásokon” alapul. Ami magyarul és angolul egyaránt legendákat, mítoszokat, kitalációkat jelent. Ez a fajta múltidealizáló történetírás, amit a konzervatívok mint multikulturalizmust támadnak, a közép-kelet-európai térség nacionalizmusából jól ismert. Az afrikai-amerikai pszeudotörténészek a fekete Egyiptomról és az afrikai aranykorról szóló legendagyűjteményüket nem csupán egyetemi tantárggyá kívánják tenni, de az általános és a középiskolákban is be akarják vezetni. A fekete diákok több fekete tanárt követelnek a tanszékeken, mert az afrikai-amerikaiakról csak afrikai-amerikai taníthat. Liberális, fehér, himnemű tanszékvezetők jóérzésüktől és a kötelező új ideológiától vezérelve támogatják a fekete diákok karrierjét, fekete tanárokat vesznek fel, minthogy kelendők, a fehérekénél magasabb fizetésért, és kárvallott mosollyal veszik tudomásul, hogy óráikat egyetlen afrikai-amerikai sem

látogatja. Kisebbségek tanulják saját történelmüket, újraélik sérelmeiket majd külön padokat, osztálytermeket ebédlőt, hálóépületeket kívánnak maguknak. Megélik a kisebbségi áldozatoknak a fehér himneműektől való elnyomása történelmi melodramáját. Minthogy a vegyes etnikumú államok egyik legfontosabb, mindmáig megoldásra váró társadalmi problémája a kisebbségek demokratikus együttélése, egyes liberális szerzők a PC-csupán a multikulturalizmus vadhajításának tekintik, és nem is vesztegetik rá a szót, ellenben a multikulturalizmust erősítendő és kidolgozandó intellektuális értéknek tartják. A *Disent*nek ugyanebben a számban olvasható Michel Walzer *Multikulturalizmus és individualizmus* című szociológiai elemzése, amelyben a szeparatista centrifugális erők ellen, dialektikusan, a közösségek – a vallási, etnikai, kulturális egyesületek, a szakszervezetek és más érdekvédelmi társadalmi szervezetek - megerősítését javasolja, akár állami támogatással. A magabiztos közösségek létrejötte, újraalakulása egyben a dogmatikus PC-jelenségek megszűnését maga után vonná, mivel szerinte éppen a civil szervezetek gyengeségéből és a társadalom atomizáltságából fakadnak. A jeles szerző maga rájön megoldási javaslatának ellentmondásosságára, az elemzés azonban annak ellenére, hogy sántít, gyelemreméltó olvasmány, mert rávilágít a jelenség sokrétűségére és mélyebb társadalmi gyökereire. A valószínűleg létező PC azonban, úgy tűnik, eltér a multikulturalizmus liberális ideáljától. Egy kis ízelítő a PC-zsargonból. *Affirmative action* (megerősítő eljárás): tudományos kutatók, matematikusok, orvosok azon fáradoznak, hogy intézményeikben megfelelő legyen a kisebbségek és fele-fele nők és a férfiak aránya. Köztisztviselők, menedzserek, tanárok, művészeti kurátorok *diversity training* (sokféleségi oktatás) és *sensitivity training* (érzékenységi oktatás) vesznek részt az adófizetők pénzén, hogy eljuttassák a megfelelő *managing diversity* (sokféleségi érzékenységet irányításban). Egy neves New York ügyvédi iroda *culture audit*ot vett máshol *diversity director*ot vagy co-

az *White*-t alkalmaznak, hogy érvényesítsék a *managing diversity*-t, és jelezzék, ha az intézmény valamely intézkedése diszkrimináló volna. Érdemes erre pénzt kiadni, mert többbe kerül, ha a diszkriminált pereli a céget. Egy fehér nő beperelte a University of South Floridát, mert egy hasonlóan kvalifikált fekete férfit nála magasabb rangban és fizetéssel alkalmaztak. Az egyetemet több százezer dolláros kártérítésre ítélték. Ha a minőség nem számít, sokszor nehéz megítélni, hogy a sokféle „áldozati kisebbségi” közül kit kell előnyben részesíteni. De az biztos, egy fehér férfi és egy elnyomott kisebbségi versenyében mindenképpen a kisebbséginek kell kedvezni. A média is *aggressive diversity* erőfeszítéseket tesz.

A PC bölcsője és otthona azonban az egyetem, a PC-aktivisták ennek átalakítása révén kívánják megváltoztatni az egész társadalmat. A felsőoktatás feladata ugyanis szerintük nem az objektív igazság keresése, hanem a társadalom alapvető átalakítása. Vagy, ahogy a Miami Egyetem két tanára, Henry Giroux és Peter McLaren kifejezte magát, meg kell szabadítani az egyetemeket attól, amit Michel Foucault „az igazság uralmának” (*regime of truth*) nevezett: a tanároknak „elkötelezett transzformatív értelmiségieknek”, az iskoláknak pedig a „domináns status quo kultúra rekonstrukciós és transzformációs ágenseivé” kell válniuk.

A PC-ideológia filozófiai alapjait keresve a legtöbb szerző megegyezik a posztmodern filozófia, elsősorban a franciák, közülük is Derrida és Foucault hatásában. A PC-zsargon, mint a fent idézett mondaton is látszik, hemzseg a francia szerzőktől kölcsönzött fogalmaktól, a korszerű tudományosság szagot árasztó latinizmusoktól. William Phillips a gondolati háttérét Saussure-ig, Levi-Straussig, Lacanig vezeti vissza. Searle a marxizmusnak és a dekonstrukcionalizmusnak, a baloldali politikának és a legújabb antiracionalista filozófiának és a házasságáról beszél. A PC-relativizmus szerinte a dekonstrukcionalista filozófusokon kívül Thomas Kuhn és Richard Rorty műveinek az ő számára kétségbe vonható interpretációjából eredeztetendő. Morris Dickstein a PC szellemi

gyökereként Herbert Marcuse, a *New Left* klasszikusa híres esszéjét, a *Repressive Tolerance*-ot és Michel Foucault azon műveit említi, amelyekben amellett érvel, hogy a látszólagos haladás nem más, mint a manipuláció és a kontroll fejlettebb formája.

A nyugati tradíció elutasítóinak filozófiai előfeltevéseit két szerző, Jerry L. Martin, a Catholic University of America tanára és John Searle is felvázolja, pontokba szedett, szándékos naivitással, és sajnos, jegyzetek nélküli idézetekkel. Érdemes összefoglalásukat összefoglalni, hogy valami sejtelmünk legyen a PC-katekizmus gondolati szövetéről.

A dekonstrukcionalista relativizmus – a PC-ideológia ismeretelméleti alaptézise – elutasítja a metafizikai realizmust, amely feltételezi, hogy vannak igaz állítások, amelyek megfelelnek a valóságnak. A dekonstrukcionalisták szerint a valóság textuális, ebből következően sokféleképpen interpretálható, mint ahogy minden szövegnek több olvasata van. „Minden igazság óhatatlanul egy meghatározott álláspont, perspektíva és érdekek derivátuma...” Egyetlen perspektíva sem igényelheti az exkluzív igazságra való jogot. Egy interpretáció csak saját interpretációs keretén belül lehet igaz. Nem áll módunkban kilépni saját perspektívánkból, interpretációs keretünkbe, hogy megnézzük, vajon ezek megfelelnek-e egy külső, függetlenül létező realitásnak. Következésképpen az objektív igazság keresése káprázat csupán.

Nincs lehetőség tisztán individuális kifejezésre, minthogy nincs kifejezés vagy interpretáció nyelv nélkül. A nyelv pedig, mint minden kulturális reprezentáció, szociális. Az egyén társadalmilag meghatározott, nem áll módjában elfogulatlan kijelentéseket tenni. A kifejezés nemcsak az egyén, hanem, ami még fontosabb, társadalmi csoportjának, interpretációs közösségének az érdekeit tükrözi. A legfontosabbak a faji, az osztály- és a nemi érdekek. Minden szöveg (akármit állít is magáról) a hatalom gyakorlásának módja. A hatalmasabbak ezáltal formálják a gyengébbek érzéseit, gondolatait és viselkedését. Aki a szöveget uralja, mindent ural. Foucault és Derrida nyomán elterjedt a

hit a szó hatalmában. Ezen alapul a politikailag helyes nyelvezetre fektetett hangsúly, a PC-cenzúra. A szövegek és egyéb kulturális reprezentációk álcázzák céljaikat, így képesek elcsábítani áldozataikat. A nyugati civilizációs termékek dekonstrukciója nyomán felfedhetők a nyugati, fehér férfielit érdekei, uralmi törekvései az elnyomott társadalmi csoportok, a nők, a kisebbségek és a szegények fölött, akiknek kulturális megnyilvánulásait marginalizálják. A demaszkirozott művekből előbújik a rasszizmus, a patriarkalizmus, a szexizmus, az imperializmus, a kolonializmus.

Minden kulturális megnyilvánulás politikai természetű, lévén a befolyás, azaz a hatalom a tétje. Nem arról van tehát szó, hogy a PC politizálja a felsőoktatást és a kultúra egyéb területeit, hanem ezek mindig is politizáltak voltak, csak nem „helyesen”.

Az igazság, az objektivitás, az ésszerűség, az érv, a racionalizmus, az evidencia, az elfogulatlanság stb. – mind csupán az igazság uralmának elemei; az elnyomás eszközei.

Az igazság és az objektivitás uralmát fel kell hogy váltsák az elnyomott társadalmi csoportok iránt érzékeny, vagyis politikailag helyes (PC) normák. Olyan dolgokat kell tanítani, publikálni stb., olyan embereket alkalmazni, amelyek és akik elősegítik a nők, a kisebbségek és szegények felszabadítását (*empowerment*). A nyugati tradíció ellenzői kétségbe vonják azokat az értékeket, amelyek a „klasszikusok kánonja” alapul, nevezetesen az intellektuális érdemet és a történelmi jelentőséget. Ez ugyanis azon a feltevésen alapul, hogy képesek vagyunk megalapozott minőségi különbségtételre. A minőségről alkotott ítéleteink nem matematikai pontosságúak ugyan, de nem is önkényesek. A PC-gondolkodás szerint a minőségi megkülönböztetés lehetetlen és helytelen, a kultúrák nemcsak morálisan, de intellektuálisan is egyenértékűek. Miért épp Shakespeare-t kellene bevenni a kötelező olvasmányok listájába? Eggyel több *dead, white, European male*.

Minthogy az esztétikai kategória gyanússá és maga az érték is bizonytalanná és esetlegessé vált, a kritikai ítéletalkotásnak megszűnt

minden alapja. A kiválasztás csak politikai kritériumok mentén történhet. (Itt aztán leáll a dekonstrukciós fikfia.)

Morris Dickstein is kiemeli a *New Criticism* és a *New Historicism* szerepét a PC-radikalizációban. „A *New Criticism*-on edzve (a hatvanas években) könnyedén ki tudtuk mutatni, hogyan csúszott ki a könyv a szerző szándékai alól, és forgatta ki üzenetét. Ma a new historicisták és ideológia kritikusok bosszúvá érelték ezt a megközelítést: minden szerző bűnös, míg be nem bizonyosodik ártatlansága, minden könyv a születése pillanatának ideológiai áramlatait, a hatalommegosztást és a szociális energia áramlását tükrözi. Semmi sem gyánúsabb, mint az esztétika autonómiája. A jobboldaliak ezzel szemben az esztétikai értéket adottnak és a művészet és a történelem összekapcsolását baloldali ármánynak tekintik.” A marxista, strukturalista történelem- és irodalomelemzéshez szokott európaiakat nem forgatta ki önmagukból a divatos hermeneutikai nyelvezeten előadott kontextualitás. Posztmodern hatásra Európa-szerte konferenciák és tévéviták zajlanak ugyan a magas és a tömegkultúra-megkülönböztetés alaptalan voltáról, finomodnak az elegáns témák, változott a tananyag is, de az értékrelativizmusból semmiféle radikális dogmatika nem bontakozott ki. Mark Lilla, a New York University francia irodalom- és politológia tanára a PC-t mint sajátosan amerikai jelenséget tárgyalja, az amerikai antiintellektualizmus történetébe helyezve. A legújabb amerikai hisztériáról szóló európai publikációkat számba véve kiemeli, hogy az európai jobb- és baloldal egyaránt visszautasítja ezt a fajta multikulturalizmust, és a PC-ben a puritán, demokratikus amerikanizmus új, gyászos megjelenési formáját látja. A legjobb európai publikációk közül kiemeli (és a témában elmélyedni kívánóknak én is a figyelmükbe ajánlom) az *Esprit* cikksorozatát (*Le political correct aux États Unis*), a *Débat* speciális dossziéját, abban is François Furet interjúját *L'Utopie démocratique à l'américaine* címmel, a *Merkur* különszámát, *Gegen Moderne? Über Fundamentalismus, Multikulturalismus und Moralische Korrektheit*, és a *l'Espresso*-ban Umberto Eco cik-

két, *Il Khomeinismo* az amerikai egyetemeken. A posztstrukturalizmus különböző iskoláit inspiráló francia gondolkodók sohasem vonták le téziseikből azokat az egyenlősítő következtetéseket, amelyeket amerikai tanítványaik – írja Mark Lilla. Az amerikai multikulturalizmus eredete Amerikában keresendő, mégpedig magában az amerikai demokrácia jellegében és a kultúrához való viszonyában. A szerző Richard Hofstadter harmincöt évvel ezelőtt megjelent *Anti-Intellectualism in American Life* című könyvét idézi fel, amely felsorolja az amerikai antiintellektuális impulzus forrásait: a vallást, a demokratikus politikát, az üzletet, a demokratikus oktatást. A századfordulón az amerikai értelmiség a helyi provincializmus elől a szellemi szabadságot nyújtó Európába menekült, a fasizmus megerősödése a harmincas években viszont megfordította a migrációs irányt. Az európai értelmiségi emigránshullám következtében, a McCarthy-korszak felszíni hatása ellenére, az ötvenes évek a magas kultúra fellendülését hozták, amire a konzervatívok nosztalgiával emlékeznek. Ez kivételes korszak volt Amerika történetében, amihez képest a PC kétségtelenül eltérést jelent, visszatérést a megelőző antiintellektuális gyakorlatokhoz. Régi elvárás az amerikai középiskolákban, hogy az oktatás legyen praktikus, megnyugtató és bátorító. Mivel az egyetem is tömegintézmény lett, nem történt más, csak elérte a középiskolák sorsa. Hagyjuk a filozófiát, Amerika csupán felfedezi antiintellektuális, provinciális gyökereit – vonja le a következtetést Mark Lilla. *Sauve qui peut* – teszi hozzá. Morris Dickstein is kiemeli, hogy az amerikai, moralizáló, puritán kultúra kedvező talaj a dekonstrukcionalizmus politikai újrahajtására.

Amerika gondolkodói unalmas vitába keveredtek a PC-tanokkal, dogmatikus fundamentalizmusokkal vitatkozni unalmas kötelesség. Robert Hughes egy egész könyvön át káprázatos műveltséggel és sziporkázó érvekkel győz meg a nyugati tradíció változatosságáról és nyitottságáról, a kritikai gondolkodás jelentőségéről és még sok egyébről, amit amúgy is gondolunk. A PC hívei számára elsőd-

legesen meghatározó a csoport, amibe beleszülettek, az etnikai, faji, osztály-, nemi háttér. Ezt akarják érvényesíteni az oktatásban is. „A legfontosabb dolog az életemben, hogy nő vagyok, és hogy előrevihetem a nők ügyét” – mondta egy amerikai egyetem dékánjának John Searle-nek. Ezzel szemben – mondja Searle – az egyetemi oktatás célja éppen az, hogy „képesse tegye a diákokat arra, hogy túljussanak a származás, a hovatartozás, a bárhovatartozás adta középszerűségeken, korlátokon, provincializmuson. Meghívót kapnak egy tágasabb intellektuális közösségbe, amit úgy is nevezhetünk, hogy meghívás a transzcendenciába.” Az elhatalmasodó PC-dogmatikával való szembenállást nem sokan vállalják az egyetemeken, de nemcsak a vita unalmasága miatt. Searle a PC-retorika terjedéséért az amerikai egyetemi értelmiség egészét teszi felelőssé, amelynek szerinte legellenszenvesebb vonása a gyámoltalanság. Még azok sem szállnak szembe a népszerű, véleményekkel, akiknek *tenure*-jük, állandó állásuk van, tehát semmi vesztenivalójuk sincs. Feltételezhetően kollegáik és a diákok haragjától tartanak, kerülni akarják a kellemetlenségeket. A középosztálybeli fehér férfiak elvesztették önbizalmukat.

A PC politikai gyökereiről szóló konzervatív és liberális vélemények megegyeznek abban, hogy a legtöbb PC-aktivista húsz évvel ezelőtt tagja volt a *New Left*-nek, a hatvanas évek diákmozgalmainak. A hatvanas évek radikális diákgenerációja most került be az egyetemek intellektuális és adminisztratív vezetésébe. A konferencia résztvevői közül egyedül a liberális Morris Dickstein tagadja, hogy a PC a hatvanas évek értékeiből eredeztethető. Véleménye szerint a PC mint az ortodoxia és az intolerancia egyik formája pont az ellentétét képviseli a hatvanas évek mozgalmaira jellemző liberális pluralizmusnak és az anarchikus individualizmusnak. A PC kultúrnationalizmusa mélyebben gyökerezik a jobb-, mint a baloldal történetében – véli. Azt azonban elismeri, hogy a jobb- és baloldal aktuális, egymást paranoiásan demonizáló kultúrhaborújában a PC paradox módon és a helyzetet bonyolítóan a baloldal helyét

log
atj
mu
mo
ver
Diar
Am
mű
eve
ség
fels
eve
erec
tem
met
kövi
tant
lett
kén
soh
erez
vers
nak
mur
és é
zent
tesz
azt
más
rek,
fogl
ség
iehe
mén
vasc
a ki
felvé
más
önb
nala
nem
a fe
minc
kert
ven
sítör
a „G
refor
és k
set h
tet „
mára
tendi
egyri
gasa
vetel
res
toob
nem:

foglalja el. Sokan a volt marxistákat látják a PC mögött, akiknek a kommunizmus halálával új téma kellett, és most a „multikulturalizmust” és a „diversity”-t tűzték napirendre.

Diane Ravich (a *The Troubled Crusade: American Education, 1948–1980* című könyv szerzője) szintén a hatvanas évektől eredezteti a teljesítményelvűség elleni tendenciákat az amerikai felsőoktatás történetében. A hatvanas évek mozgalmai óta a középiskola eredményei nem számítanak az egyetemi felvételinél, és – néhány egyetemet kivéve – idegennyelvutudást sem követelnek. Már akkor átalakították a tantervet. Az amerikai diákot úgy kellett nevelni, mint Rousseau Emiljét, kényszer nélkül, szabadon. Minthogy soha senkinek nem szabad rosszul éreznie magát, ki kell küszöbölni a versenyt, amelyben óhatatlanul vannak vesztesek. A hatvanas években mumussá vált az általános sztenderd és a teszt. A tudás mechanikus prezentációjáért jogosan támadták a leszteket, de a baloldaliak elsősorban azt nehezményezték, hogy a teszt más eredményt hoz fiúk, lányok, fehérek, feketék esetében. Akkor pedig elfogult – állították. Azok, akik a kisebbségeknek nemcsak egyenlő oktatási lehetőségeket, hanem egyforma eredményeket kívántak, két változtatást javasoltak. Az egyik az *affirmative action*, a kisebbségeknek való kedvezés a felvételen és az előmenetelen, a másik a különböző tesztnorma a különböző csoportok számára. Ezt a fonalat veszi fel a PC. „Fair” teszten nem azt érti, hogy mindenki ugyanazt a feladatot kapja, hanem azt, hogy minden csoportnak azonos arányú sikert kell elérnie minden teszten. Ezek az elveken alapult Clinton oktatásreformjának eredeti verziója, a „Goals 2000”. Már a hatvanas évek reformjai az akadémiai teljesítmények és követelmények radikális süllyedését hozták. Egyre több írás figyelmeztet „a középszerűség növekvő hullámarára”. Diane Ravich úgy látja, hogy a tendencia már megfordulóban van, egyre többen igénylik az oktatás magasabb színvonalát, az országos követelményrendszert. A Gallup felmérés adatai szerint a megkérdezettek többsége lelkesedik az „objektív”, nemzeti tesztekért.

A PC dimenzióit és veszélyességét is különféleképpen ítélik meg a szerzők. A konzervatívok az amerikai identitást, az amerikai társadalom jövőjét érzik veszélyeztetve, és apokaliptikus képet látnak a szeparatista erőktől széthulló Amerikáról. Liberálisok és konzervatívok egyaránt tartanak a PC-cenzúráról, féltik a szólásszabadságot. Sokan veszélyes ütemben látják terjedni a fundamentalista kórt az egyetemektől az egyéb kultúrintézményekig, a médián át a Clinton-kormányzat adminisztrációjáig. A liberális Searle is az egyetemek balkanizációjáról beszél. Sokan azonban, mint például a *Dissent*-beli Dennis Wrong, azt állítják, hogy az egész jelenség nem terjed túl az angoltanszékeken. Irving Howe-t idézik, aki a hatvanas évek baloldali radikálisaira is csak legyintett: „Nem az országban akarják átvenni a hatalmat, csak az angoltanszékeken.” Daphne Merklin író pedig azt mondja: az egész már kifúj, kilengett a kulturális inga, majd visszaleng. Egyre többször hallani olyat korábbi vonalasoiktól, hogy „torkig vagyok a PC-vel”, és ez a fajta intellektuális gyomorrontás fertőző. Az amerikai társadalom állhatatlanságában lehet bizni: bolondériák és ellenbolondériák jönnek-mennek. Amerika hatalmas, elfér ott minden, de el is tűnik. Persze, ha egy egész *Dissent*et és egy egész *Partisan Review*-t végigolvasunk róla, az az érzésünk támadhat, hogy ott már minden fenékgig PC. De hiszi a piszi.

LAKNER JUDIT

A CENZÚRA ÚJ TÉRKÉPE

A régi rend megváltozik, helyét átadva az újnak – a szabadság pedig összezavarodik, régi harcosai sorából előlépett új ellenségeinek támasza nyomán

Egyetemes emberi jog-e a szólásszabadság? Vagy csak egy érték a sok

■ Ronald Dworkin: *The new map of censorship. Index on Censorship*, 1994. 1/2. 9–15. old. Ford. Sarkadi Borbála.

közül, amelyet a nyugati demokráciákban a középosztálybeli értelmiség nagy becsben tart, de más hagyományokra támaszkodó kultúrák esetleg el is vethetik mint számukra alkalmatlant, s amelyet a nyugati demokráciákban egyes szélsőséges csoportok megkérdőjelezhetnek, azt állítva, hogy már itt sem központi jelentőségű?

Az *Index* az előbbi meggyőződésre támaszkodva jött létre: eszerint a szólásszabadság, a vele összefüggő lelkiismereti- és vallásszabadsággal együtt olyan egyetemes emberi jog, amelyet a nemzetközi közösség védelmezni köteles. De ezt a szilárd meggyőződést most hirtelen nemcsak a szabadság ősi ellenségei – zsarnokok és rabló uralkodók, akik félnek tőle –, kérdőjelezi meg, hanem új ellenségek is: azt állítják, hogy az igazság, nem pedig a zsarnokság nevében beszélnek, és más tiszteletre méltó értékekre, az önrendelkezés jogára, az egyenlőségre, a fajgyűlölettől és az előítéletektől való mentesítésre hivatkoznak, s úgy vélik, ezek miatt most sokkal kevésbé sürgős és fontos a szólásszabadság jogának megvalósítása.

Ez az új ellenséges hangulat részben abból a megfontolásból fakad, hogy nem helyes a nyugati értékeket ráerőltetni idegen kultúrákra. A szólásszabadság fontos lehet saját világi hagyományainkon belül, mondják egyes bírálók, de értelmetlen volna egészen más életformákra ráhúzni. Olyan népeket, amelyeknek egész társadalmi berendezkedésük és nemzeti öntudatuk egy bizonyos vallás megfellebbezhetetlen tekintélyén alapul, józan ésszel nem kérhetünk arra, hogy engedélyezzenek saját hazájukban olyan megnyilvánulásokat, amelyek felfogásuk szerint gúnyt űznek vallásukból.

Hogyan várhatnánk el egy bizonyos hit elkötelezett híveitől, amely hit számukra minden más értéknél becsesebb, hogy eltűrjék nyílt megszenstelenítését?

Más bírálók azt hangoztatják, hogy a szólásszabadságot még a nyugati demokráciákban, főleg az Egyesült Államokban is túlértékelik. Amikor a Legfelsőbb Bíróság az úgynevezett Skokie-ügyben kimondta, hogy az Al-